

VINCZE FERENC

Miénk ez a nap

Gion Nándor regényeiről

Pál Jóskának

Az a nap akkor Csooszogó Török Ádámé volt. Amikor a kora esti órákban beállított Rojtos Gallai Istvánhoz, úgy látszott, templomba készül. Fekete öltönyt, fehér inget, sötétszürke télikabátot viselt, fején fekete kalap, lábán fényesre vikszolt csizma. A hatalmasra nőtt ember öblös, mély hangján a tiszta szobába kéredzkedett. Látszott rajta, ezt a napot választotta. Nem templomba készült, hanem meghalni. S ahogyan mindenben élete során, ebben sem engedte át másvalakinek a döntés jogát. Török Ádám élet és halál ura volt, de nemcsak mások élete fölött döntött, sajátja fölött is. S minthogy nem élt éppen a tízparancsolat betűje szerint, tudta, pokolra kerül. „A pokolba” – mondta Rojtos Gallainak. „Ott várok rád. Ne siess túlságosan, odalent áll az idő, és én türelmes vagyok, itt megforog a világ, rendezd el a dolgodat emberi módon, aztán gyere utánam, az első tüzes kemencénél megtalálasz. Rézire nem számíthatunk, mert tisztességes asszonyok a mennyországba kerülnek, nagyon messzire tőlünk. De néhány rosszfajta nőt majd kapunk magunk mellé, és szépen elleszünk velük.” Török Ádám úgy döntött, feladja magát a hatalmat éppen átvevő szerbeknek. A második világháború alatt többször gazdát cserélt Gion Nándor regényeinek helyszíne, a Bácska. Ekkor a magyarok után újra a szerbek következtek, akik régóta fenték a fogukat a Csooszogó Törökök fekete hajú fiára. Békeidőben – legyen az magyar vagy szerb világ – nem mertek hozzá nyúlni, féltek tőle. Azonban a hatalomátvitel zűrzavaros, rövid átmeneti időszakában családjával zsarolták, s így az öntörvényű ember feladta magát. Rojtos Gallait is elvitték, de egy szerb gazdának köszönhetően – akit megmentett Török Ádám dühétől – mégis kiszabadult. Két ember, akik együtt nőttek fel, de aztán korán külön utakra tévedtek.

Csooszogó Török Ádámól rabló, útonálló lett, aki mindig elvette, ami szerinte járt neki. Kifosztotta a szenttamási halászok varsáit, elkötötte csónakjaikat, ellopta a gazdagabb szerb és magyar gazdák lovait, majd átcsempesztte őket a határon. Hiába hívták be katonának az első világháború alatt, ő megszökött a hadsereg elől, s hosszú hónapokon keresztül a nádasokban bujkált, később a jószívű molnárnál, Stefan Krebsnél. S mikor újra magyar világ lett, végigjárta a megszeppent szerb gazdákat, és kikövetelte a jussát, melyet – szerinte – azok elvettek tőle vagy a családjától. Ezzel szemben Rojtos Gallai István sohasem lopott. Soha nem akart belekeveredni semmibe, aztán valahogy mégis mindenben részt vett. A

Szentigaztól megtanult csalni a kártyában, s ettől kezdve bárkivel is játszott – még ha főtt kukorica volt is a tét –, majdnem mindig nyert. Török Ádámmal ellentétben nem szökött meg a katonaság elől, bevonult, s végigharcolta az első világháborút, majd hazatérve feleségül vette Stefan Krebs idősebbik lányát, Rézit. Mind a magyar világban, mind a szerbben mezőőr lett, s a poros dűlőket, tanyákat járva itt is, ott is betért pihenni, és persze tenni a szépet a férjes asszonyoknak. Kilenc hónap múlva pedig hol ennek, hol annak született gyermeke, s csak sejtetni lehetett, ki az apa. Még gyerekkorában megtanult citerázni, s míg más fiatalok a földeken izzadták össze a betevőt, addig Rojtos Gallai a zenével. Házi bálokon, névnapokon és születésnapokon játszott. Még Váry János, szenttamási földbirtokos névnapi kártyapartiján is citerázott. Aztán egy ideig úgy látszott, háborús karsérülése miatt nem fog tudni többet játszani. Mégis erőt vett magán, s merev karral – kicsit távolabb tartotta magától citeráját – újra belecsapott a húrokba. Játszott a magyaroknak, földműveseknek és módosabbaknak, aztán a szerbeknek, pékeknek és iparosoknak, de játszott a szenttamási németeknek is, vagy a éppen cigányoknak. Rojtos Gallai István mindenkinek egyaránt citerázott: a becsületeseknek, a gyáváknak, a bátraknak és vakmerőknek, a tolvajoknak, léhűtőknek, börtöntöltelékeknek és gyilkosoknak. Igen, latroknak is játszott, mert mindenkiben tisztelte az embert: az egyszerűt és a megismételhetetlent.

Két igencsak különböző ember, akik hosszú ideig barátok maradtak. Az egyik lopott, csalt, gyilkolt, a másik többnyire becsületes maradt. S hogy miért lehettek barátok? Mert mindkettő saját törvényeit tisztelte. Mert mindketten hittek az igazságban és a becsületben, az adott szó erejében. Igaz, Török Ádámnál ez inkább volt valamiféle betyárbeccsület, Rojtos Gallainál meg nem mindenre terjedt ki azonos mértékben, de mégis hittek benne. Gion Nándor regénytetralógiájában (*Virágos katoná, Rózsaméz, Ez a nap a miénk, Aranyat talált*) a magyar irodalom két felejthetetlen alakját teremtette meg. Két olyan figurát, melyek magatartása már születésük pillanatában, a jelenben, de a távoli jövőben is érvényes lesz, és hitelesen képviseli az embert. Viszont nem csak őket emelhetjük ki a regényfolyamból, hanem többek között a nagy, ronda kan disznón lovagló Gilikét, a kanászt, aki ujjait megszemélyesítve hihetetlen és mégis csodálatos történeteket mesélt az őt meghallgatónak; vagy Rézit, a fiúként verekedő sváb származású asszonyt, aki mindvégig hű és megfontolt társa maradt a hűtlenkedő Gallainak. Gion alakjai mindkét lábukkal a földön állnak, nem hisznek a csodákban (kivéve talán a rózsamézben), és nem akarnak többet, mint amennyit a sorsuk kiszabott nekik. Volt, kinek többet, másnak ke-

veesebbet. S akik megelégedtek a számukra elrendelttel, azok többnyire békében, nyugodtan élték le életüket.

Gion regényei, ahogy Pécsi Györgyi is írja, több műfajba tartoznak: „Családrege, falurege, kisebbségi regé, (anti)hősregé.” Családrege, minthogy a Csoszogó Török, Rojtos Gallai vagy Krebs családok történetét is nyomon követhetjük, de falurege is, és nem a száraz, leíró fajtából: Gion mesélőkedvének köszönhetően olvasóként szinte együtt élünk és lélegzünk Szenttamás lakóival. Bácska XX. századi történelmét tekintve pedig többszörösen is kisebbségi regénynek tekinthetjük Gion Nándor regényeit. Az Osztrák–Magyar Monarchiában kezdődik minden, melyben leginkább a szerbek képezték a kisebbséget. Később mind a magyarok, mind az ott élő németek kisebbségbe kerültek, hogy aztán még kétszer forduljon a kocka: egyszer magyar, aztán szerb hatalomátvétel következett. S a szerző nem ragad le egyetlen nézőpontra: nem a magyar kisebbség sanyarú sorsa fölött rágódik. Egyszerre érez felelősséget az összes kisebbségért, pontosabban: a mindenkori kisebbségért. Hol a magyarok, hol a németek, hol a szerbek játszották el a többségi nemzet szerepét, s a szemet szemért elv alapján a következő hatalomváltásnál, a hatalmaskodók, a garázdák elnyerték méltó vagy kevésbé méltó büntetésüket. Egy olyan régiót, melyet közösen laknak különböző nációk, nem lehet büntetlenül a mások rovására uralni. És itt köszön vissza részben Rojtos Gallai életfilozófiája: mindenkinek játszott citeráján, nyelvre, népre és nemre való tekintet nélkül. Minden embernek: nem csak magyaroknak, hanem németnek, szerbnek, zsidónak, cigánynak. Mindenkinek. Még azoknak is, akik már szinte teljesen feladták emberi mivoltukat; Rojtos Gallai ezekben is megérezte a valahol mélyen rejtőzködő embert és annak szépségét. És (anti)hősregényként is elemezhetjük, hiszen nincsenek benne hősök, hanem egyszerű, hétköznapi emberek, akik egyszerűen túlélni szeretnének. És ők gyakran antihősök. Talán a legnagyobb: Török Ádám. Az az ember, aki többször is megjárta a börtönt, de rendületlenül hisz Istenben, s abban, hogy Isten mindenkét egyaránt szeret. S miközben gyilkossá vált, ő az, aki a zsidótildözések során elbújtatta pajtájában az öreg zsidó órást fiát. Egyik alak sem egyértelmű, egyikük sem igazi hős. Az olvasó – minden ambivalens érzésével ellentétben – mégis azonosulni tud vele. És hozzá hasonlóan Rojtos Gallaival, a Krebs fiúkkal vagy éppen a szerb pékmesterrel.

Végeredményben szinte teljesen mindegy, hová, melyik regénytípusba soroljuk Gion Nándor regényeit. Mind ez a legkevésbé fontos. Sokkal inkább érdemes a hangsúlyt a regények üzenetére tenni: túlélni, embernek maradni és embertársunkat tolerálni. A túlélést Gion (anti)hősei nem rövid távon gondolják. S nem egyszerűen a háborút, a hatalomváltásokat akarják túlélni, hanem azt a szituációt,

melybe beleszülettek. A különböző népek, akik benépesítik Szenttamás utcáit, kezdve a Zöld utcától egészen Tukig, alapjában jól megférnek egymás mellett. Csakhogy mindig akadnak és akadnak olyanok, akik az adott hatalmi viszonyok közepette ki akarták mutatni felsőbbrendűségüket. Ki akarták mutatni azt, hogy ők többek, többet érdemelnek, s hogy a másokra – mikor a magyarokra, mikor a szerbekre vagy a németekre – nincs szükség. S éppen az ilyen helyzetekben nehéz embernek maradni. Éppen a hatalomváltáskor nehéz megálljt parancsolni az egyéni, személyes sérelmek bosszúvágyának. S Rojtos Gallai figurája ebben mutat példát: magatartásának, emberségének köszönhetően sem békeidőben, sem háborúban nem mernek hozzá nyúlani. Nem mintha olyan bivalyerős ember lenne, mint a feketehajú Török Ádám. Korántsem. Csak éppen Gallai mindig tudta, kivel, mikor és hogyan kell beszélni. Sokakkal ellentétben. Lehet ezt megalkuvásnak is tekinteni, de mindez inkább kompromisszumkészség. És Rojtos Gallai akkor sem adta fel addigi elveit, mikor úgy látszott – Bácska visszacsatolása idején –, hogy immár újabb ezer évig magyar fennhatóság alá került a régió. Akkor is tudta, hogy egy következő pillanatban, máshonnan kezdhet fújni a szél, s akkor majd, aki most fent volt, azt alul lesz, esetleg a temetőben ássa meg saját sírját. Török Ádám részben ebbe bukott bele, igaz, önszántából adta fel magát.

Gion Nándor négy regényének helyszíne Szenttamás, ez a kis bácskai falu, ahol egymás mellett élnek szerbek, magyarok, németek, zsidók és cigányok. A helyszín csupán a negyedik regényben változik meg (időnként), mikor a második világháború végeztével Rojtos Gallai újabb ügyekbe keveredik. Szinte „akaratlanul” csöppen Magyarország és Jugoszlávia kémügyeibe. Ezt a negyedik részt, mely 2002-ben jelent meg először – majdnem 30 évvel a *Virágos katona* megjelenése után –, sokan bírálták, hogy gyengébb, s hogy nem illeszkedik annyira szervesen az előző háromhoz. Igaz, az *Aramyat találtak* más a hangulata, kicsit már más világot mutat be, azonban éppen ez a hangulatváltás, helyszínváltás az, ami mégis a tetralógia szerves részévé teszi. Talán legfontosabb a helyszín megváltozása. Rojtos Gallai továbbra is mezőőrként járta Szenttamás határát, viszont az új, kommunista rendszerben újabb feladatokat is kap. Budapestre küldik, hogy információkat szerezzen a magyar és orosz elvtársaktól a titóista Jugoszlávia számára. És a szenttamási mezőőr hamar rájön, hogyha meg akarja őrizni (nyugodt) életét, akkor nem csupán szülőházaja számára kell információkat szereznie, hanem fordítva is. Így lesz belőle kettős ügynök, aki hol Budapest, hol Belgrád részére szállít többé-kevésbé fontos dokumentumokat. E negyedik részben megszűnik az az idill, ami a tetralógia korábbi részeit többnyire jellemezte. A már jól ismert szereplők java része eltűnik a

második világháború forgatagában, s leginkább Gallai személye és alakja az, ami összefűzi ezt a részt az előzőekkel. A hangsúlyok eltolódnak, egyre kevesebb szó esik Szenttamásról, a megszokott és vissza-visszatérő eseményekről, a hangos éneklésbe és citerázásba fulladó István-napi multságokról, a tanyákon élő, szép combú szerb és magyar menyecskekről, egyszerűen mindarról, ami Rojtos Gallai életét eddig olyanná tette, amilyen volt. Az események jelentős része Budapesten, a romvárosban játszódik, ott, ahol a szenttamási Tölgyesi Mihály, Gallai vejének harctéri bajtársa szerencsét próbál. Vagy éppen Belgrádban, ahonnan a kémkedéshez szükséges instrukciók érkeznek. S ebben az új világban sokkal nehezebb dolga van a mezőőrnek. Nem egyszerűen szerbek és magyarok, vagy éppen németek jól látható érdekei között kell, hogy lavírozzon, hanem magyarok és magyarok, szerbek és magyarok, vagy éppenséggel szerbek és oroszok között. És Rojtos Gallai itt is megállja a helyét, azonban hamar ráeszmél, itt már egyre kevésbé számít a becsület, sokkal több furfangra, ügyességre van szüksége, mint ezelőtt.

Sok mindenben különbözik az utolsó rész a többitől. Hangulatban, helyszínekben, talán még stílusát tekintve is, azonban éppen ez a különbség az, mellyel az író felhívja a figyelmet valami visszafordíthatatlanra. „Új világ jön és új rend, odalett az újabb ezer évről szőtt magyar álom, a gyorsan lesöpört padlás ígéretekkkel van tele, ártatlanok senyvednek a gyűjtőtáborokban; a föld alatt, a folyók, a kiszáradt kutak mélyén legyilkolt tízezrek teste porlad, agitáció s számonkérés váltja egymást, az arra kijelöltek meg jókorát igazítanak már az első »szabad« választás végeredményén is” – fogalmazza szavakba a bácskai új világot N. Pál József *Hogy az a mondat folytatódjék...* című esszéjében. Az egyszerre átalakult világot, melyben új, a kommunizmus dicső eszméje hódított teret, már nem lehet ugyanúgy ábrázolni, megragadni. Kevesen maradtak az olyanok,

akik még akkor is hűek maradtak elveikhez. Már csak hírmondóban akadt olyan, mint Rojtos Gallai, aki komótos, erősen megfontolt magatartásával, szépíví, de gyakran ironikus és őszinte mondataival megtartott, megőrzött volna valamit a régi idők harmóniájából. Megőrzött és egyben átörökített. Mert Gion Nándor regénytetalógiája erről szól: megőrzésről és átörökítésről. Az ember meg kell, hogy őrizzen mindent múltjából, az örömet, a fájdalmat, a reményt vagy a reménytelenséget, a barátok vagy ellenségek emlékét, a szép lányok és a még szebb érett asszonyok combjának ívét, egyszerűen mindent, mert csak így tudja továbbörökíteni mindezt a következő nemzedékeknek. Rojtos Gallai István történetei és emlékei egyben egy soknemzetiségű tájék örömeit, tragédiáit és hétköznapjait villantják fel, s teszi az író mindezt úgy, ahogy már sohasem fogjuk látni ezt a vidéket, a Bácskát. De éppen ez a lényege a megőrzésnek és a továbbörökítésnek. Gion hitelesen és a valósághoz ragaszkodva őrizte meg számunkra ezt a bácskai világot, melyben – ha jobban belegondolunk – egész Kelet-Közép-Európára ráismerhetünk. Ott találjuk közös tapasztalatainkat, sérelmeinket, apró örömeinket, azt a továbbélő múltat, melyet Gion és a hozzá hasonló múlt-megtartók számunkra hozzáférhetővé tettek. És szükségünk van a Rojtos Gallaihoz hasonlókra, akik kérlelhetetlenül és őszintén hisznek a múlt szolgáltatotta tapasztalat fontosságában, és szép, de rendületlen szavakkal ezt számunkra megtartják és továbbadják. Gion a megtartók közé tartozott, s hitt abban, hogy mondanivalója nem lesz csupán pusztába kiáltott szó, hanem értő és termékeny talajra talál egy elkövetkezendő nemzedékben. Hinni akarok abban, hogy Gion hite nem volt hiába, hogy megőrzött és továbbörökített tapasztalása értő fülekre talál, s hogy majdan ebből a jól szántott talajból új megtartók cseperednek, akik nyugodtan, félelem nélkül mondhatják: Miénk ez a nap.

